

Joanna Mikosz

Katedra Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej, Uniwersytet Łódzki

ORCID 0000-0001-8864-617X

Prasa katolicka ukazująca się w Sandomierzu w latach 1907-2022. Szkic bibliograficzny

The Catholic press published in Sandomierz
in the years 1907-2022. Bibliographic sketch

Abstrakt

Celem tekstu jest zaprezentowanie prasy katolickiej ukazującej się w Sandomierzu w latach 1907-2022. W artykule przybliżono historię czasopism o charakterze katolickim i ich zawartość. Autorka wskazała, że Kościół i skupione wokół niego redakcje katolickie pełniły od zawsze rolę mecenasa nauki i kultury, były też centrum myśli intelektualnej w Królewskim Mieście. Prasa katolicka miała duży wpływ w życie duchowne sandomierzan, kształtowała ich postawę społeczną i religijną, przyczyniała się do rozwoju myśli teologicznej.

Słowa kluczowe

historia prasy polskiej, prasa katolicka, prasa sandomierska

Abstract

The aim of the text is to present the Catholic press published in Sandomierz in the years 1907-2022. The article presents the history of religious magazines and discusses their content. The author pointed out that the Church and the Catholic editorial offices gathered around it have always played the role of a patron of science and culture, and were also the center of intellectual thought in the Royal City. The Catholic press had a great influence on the spiritual life of Sandomierz residents, shaped social and religious attitudes, and contributed to the development of theological thought.

Keywords

history of Polish press, catholic press, press in Sandomierz

Sandomierz, jedno z najstarszych miast w Polsce, niegdyś stolica udzielnego księstwa, potem województwa, a dziś stolica obszernej Diecezyi, skupiał w sobie polityczne i religijne życie znacznej części Małej Polski, ziemią Sandomierską zwanej¹.

Poniższy artykuł ma na celu zaprezentowanie prasy katolickiej ukazującej się w Sandomierzu w latach 1907-2022². Publikacja ma charakter przyczynkarski i skupia się jedynie na zarysowaniu procesu przeobrażeń i stanu prasy katolickiej Królewskiego Miasta. Rozważania należy rozpocząć od przypomnienia definicji prasy katolickiej. Jak podkreśla Biskup Adam Lepa: „mianem prasy katolickiej obejmuje się te wydawnictwa, które za zgodą władzy kościelnej drukowane są periodycznie i rozpowszechniane publicznie w celu wszechstronnego ukazywania rzeczywistości, a zwłaszcza aktualnych zdarzeń i problemów z życia Kościoła oraz jego doktryny”³. Prasę katolicką charakteryzuje się jako: „środek komunikacji społecznej w postaci wydawnictw periodycznych uznających chrześcijańską hierarchię wartości”⁴.

Jak podkreśla Piotr Sławiński, „brakuje kompleksowego naukowego opracowania dotyczącego prasy Sandomierza od chwili ukazania się w 1820 r. pierwszego pisma, czyli spisu duchowieństwa diecezji sandomierskiej (wychodzącego pod różnymi tytułami do dzisiaj, m.in. „Elenchus”, „Rubrycel” czy „Schematyzm”). Ze wstępnej analizy wynika, że od 1820 r. tematycznie z Sandomierzem lub wydawanych w Sandomierzu było ponad 230 tytułów czasopism. Dotyczyły one różnej problematyki: społecznej, naukowej, religijnej, branżowej, zakładowej, szkolnej, hobbystycznej. Pierwsze publikacje omawiające prasę Sandomierza były autorstwa Kazimierza Wardy i Józefa Myjaka. Prasę katolicką na terenie diecezji sandomierskiej (w tym i w Sandomierzu) opracował ks. Bogdan Stanaszek, a stan prasy Sandomierza po przemianach 1989 r. przybliżył Dariusz Czerwiński”⁵.

Wśród publikacji, które omawiały sandomierskie czasopiśmiennictwo, znalazły się m.in.: *Z dziejów czasopiśmiennictwa sandomierskiego do 1918 roku*⁶, *Życie i działalność wydawniczo-księgarska siostr Chodakowskich w Sandomierzu w latach*

¹ M. Buliński, *Monografia Miasta Sandomierza*, Warszawa 1789, s. 1.

² W artykule zaprezentowano tylko czasopiśmiennictwo w wersji drukowanej.

³ A. Lepa, *Katalog prasy katolickiej w Polsce*, Łódź 1994, s. 4-5.

⁴ *Encyklopedia katolicka*, t. 16, Lublin 2012, s. 263-264.

⁵ I. Krasińska, P. Sławiński, *Jednodniówki sandomierskie (1918-2002)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej”, 2021, T. XXIV, Z. 2 (62), s. 123.

⁶ K. Warda, *Z dziejów czasopiśmiennictwa sandomierskiego do 1918 roku*, „Studia Kieleckie” 1988, nr 1, s. 39-51.

1892-1957⁷, *Kształtowanie się sandomierskiego rynku prasowego w latach 1829-1939*⁸, *Prasa katolicka wydawana w diecezji sandomierskiej w latach 1908-1992*, *Życie religijne*, *Dzieje Sandomierza 1818-1980*⁹ lub *Mariawityzm na łamach „Kroniki Diecezji Sandomierskiej” w latach 1908-1915*¹⁰.

Wśród wielu metod i technik badawczych, jakimi posługiwano się podczas pisania artykułu, na szczególną uwagę – ze względu na tak skonstruowany temat – skorzystano z metody historycznej – której zawdzięczamy przede wszystkim możliwość porządkowania chronologicznego i tematycznego prasy katolickiej wychodzącej na terenie Sandomierza oraz osadzenie analizy jej działalności i określenie statusu w konkretnych okolicznościach historycznych i towarzyszących im uwarunkowaniach społecznych, politycznych, ustrojowych, ekonomicznych i kulturalnych. Kolejną wykorzystaną techniką jest metoda instytucjonalna, która umożliwiła badanie prasy lokalnej z perspektywy jej fundamentów prawnych oraz postrzeganie jej działalności w kategoriach pewnego typu instytucji lokalnego komunikowania społecznego. Fundamentalną metodą zastosowaną podczas opisu i charakterystyki sandomierskiej prasy katolickiej jest analiza jej zawartości, co nie sprowadza się tylko do identyfikacji tematyki, metody oraz formy przekazu, ale jest znacznie szersza i obejmuje m.in. związki przekazu z formą, ekonomią, motywacjami o charakterze polityczno-światopoglądowymi (obyczaj, religia itp.).

W trakcie pisania artykułu korzystano głównie z osiągnięć autorów zajmujących się prasą lokalną oraz komunikowaniem lokalnym. Wśród publikacji można wskazać, które omawiały sandomierskie czasopiśmiennictwo, ale obejmowały węższe ramy czasowe, znalazły się wyżej wspomniane opracowania.

Najważniejszym źródłem dla autorki była analiza treści czasopism. Badaniu poddano wszystkie dostępne w sandomierskich bibliotekach pisma wychodzące w latach 1829-2022 w Królewskim Mieście. Jak podkreśla P. Sławiński, „Wśród tej liczby czasopism Sandomierza około 15 proc. stanowią jednodniówki będące z reguły drukami okolicznościowymi opublikowanymi przez zespół osób w celu upamiętnienia konkretnego wydarzenia. Należą do grupy wydawnictw niejednorodnych, zalicza się je do druków ulotnych i często określa mianem dokumentów życia społecznego lub efemeryd. Jak sama nazwa wskazuje, ukazują się zazwyczaj

⁷ K. Gajek, *Życie i działalność wydawniczo-księgarska sióstr Chodakowskich w Sandomierzu w latach 1892-1957*, Sandomierz 2012.

⁸ J. Mikosz, *Kształtowanie się sandomierskiego rynku prasowego w latach 1829-1939*, [w:] *Fenomeny. Literatura, kultura, sztuka i media*, pod red. Barbary Stelingowskiej, Wrocław 2022, s. 217-245.

⁹ W. Wójcik, *Życie religijne, Dzieje Sandomierza 1818-1980*, pod red. H. Samsonowicza, Warszawa 1994.

¹⁰ P. Zieliński, *Mariawityzm na łamach „Kroniki Diecezji Sandomierskiej” w latach 1908-1915*, „Studia Sandomierskie”, nr 26, 2019, s. 102.

jednorazowo, choć w przypadku jednodniówek sandomierskich nie zawsze tak się działo, natrafiamy bowiem na ich cykle opatrzone wspólnym tytułem (np. „Cyrulik” czy „Słowo Sandomierza”). Pod względem wydawniczym jednodniówki sytuują się na pograniczu druków zwartych i ciągłych, a formą przypominają czasopisma, niejednokrotnie zaś broszury. Oprócz okolicznościowego charakteru najważniejszymi cechami jednodniówek jest szybkie reagowanie na bieżące wydarzenia, aktualność informacji oraz różnorodność podejmowanych tematów. Chodzi o osiągnięcie doraźnych celów, m.in. informacyjnych, propagandowych, wychowawczych czy literackich. Odbiorcami jednodniówek jest najczęściej krąg osób, które zainicjowały wydanie konkretnego druku¹¹.

Podczas przeprowadzenia kwerendy skorzystano ze zbiorów Biblioteki Publicznej w Sandomierzu przy ul. Parkowej 1, Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu przy ul. Żeromskiego 6, zdigitalizowanych zbiorów internetowych POLONA oraz serwisu tematycznego FBC, czyli katalogu zbioru czasopism polskich instytucji kultury i nauki. W celu wskazania daty powstania i zamknięcia pisma wspierano się też wykazem czasopism ukazujących się w Sandomierzu po 1945 roku, który został opracowany przez Bibliotekę Publiczną w Królewskim Mieście i jest dostępny na stronie placówki¹².

W poniższej publikacji nie zawarto informacji na temat jednodniówek¹³. Wykaz bibliograficzny jednodniówek sandomierskich z lat 1918–2002 został opracowany przez Izabelę Krasińską i P. Sławińskiego i znajduje się w „Roczniku Historii Prasy Polskiej”¹⁴.

Należy podkreślić, że w Sandomierzu nigdy nie wychodził żaden dziennik. Mieszkańcy czytają prasę codzienną, których redakcje mieszczą się poza Królewskim Miastem¹⁵.

¹¹ I. Krasińska, P. Sławiński, *Jednodniówki sandomierskie (1918–2002)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej”, 2021, T. XXIV, Z. 2 (62), s. 124.

¹² <http://www.sandomierz.naszabiblioteka.com/sandomiriana> [dostęp 8.V. 2022]

¹³ Wyjątek, ze względu na wartość informacyjną i merytoryczną, stanowi wydana w 1973 roku jednodniówka pt. „Śladami Komisji Edukacji Narodowej. Jednodniówka Koła Polonistów II Liceum Ogólnokształcącego im. Tadeusza Kościuszki w Sandomierzu”, która swoją kontynuację (w postaci kolejnego numeru) miała w 1974 roku.

¹⁴ I. Krasińska, P. Sławiński, *Jednodniówki sandomierskie...*, s. 121-151.

¹⁵ Mieszkańcy (na podstawie uzyskanych 24.05.2022 roku informacji w Bibliotece Publicznej w Sandomierzu wynikających z obserwacji pracowników tejże placówki) czytają prasę codzienną, których redakcje mieszczą się poza Królewskim Miastem. Wśród tytułów wskazano: dziennik regionalny „Świętokrzyskie Echo Dnia”, ogólnopolskie tabloidy „Fakt” i „Super Express”, a także „Gazetę Wyborczą”. Sandomierzanie uzyskują również informacje o wydarzeniach w Sandomierzu w cotygodniowych dodatkach – ośmiostronicowym piątkowym kieleckim dodatku do „Gazety Wyborczej” – „Kielce. Tygodnik”, piątkowym dodatku do „Świętokrzyskiego Echo Dnia” – „Echo Sandomierskie” oraz „Tygodnikowi Nadwiślańskiemu”. „Echo Sandomierskie” jako jedyne spośród wymienionych wyżej pism wychodzi

Katolicka prasa sandomierska – analiza za lata 1907-2022

Pierwsze sandomierskie czasopisma powstały w połowie XIX wieku. Ich twórcami była sandomierska inteligencja. Do tego grona należy zaliczyć też duchownych. Kościół w Sandomierzu: „był przez całe wieki głównym mecenasem nauki i kultury, której głównymi centrami były kolegiata, kościoły parafialne, klasztory: dominikanów, jezuitów i benedyktynów”¹⁶.

W 1818 roku Sandomierz stał się siedzibą władz biskupich. Miało to, jak podkreśla Walenty Wójcik: „wyjątkowe znaczenie dla życia religijnego miasta ze względu na udział duchowieństwa i nakłady gospodarcze, którym sprzyjało ulokowanie w Sandomierzu stolicy biskupiej. Zaczątkiem tego awansu miasta była lokacja terytorialnej sufraganii przez administratora diecezji krakowskiej Michała Poniatowskiego w 1787 roku”¹⁷. Wtedy to, jak podkreśla Robert Kotowski: „Papież Pius VII, regulując struktury kościelne Królestwa Polskiego, po jego nowym podziale administracyjnym, bullą «Ex imposita Nobis» z 30 czerwca 1818 roku, erygował diecezję sandomierską, która weszła w skład nowopowstałej metropolii warszawskiej”¹⁸. Jak zaznacza Stanisław Adamczak: „ten ważny dokument sprawił, że Sandomierz po wielu latach upadku miasta oraz mniejszego znaczenia jako ośrodka administracyjnego, kulturalnego i edukacyjnego odzyskiwał wysoką pozycję w ważnym obszarze duchowych wartości, które po upadku Rzeczypospolitej zaczęły odgrywać coraz większą rolę, gdyż Kościół katolicki w Polsce zawsze stawał na straży niepodległego państwa i był propagatorem wartości patriotycznych”¹⁹.

Sandomierz „stał się stolicą diecezji, a kolegiata katedrą biskupią. Nowopowstałą diecezję podzielono na 17 dekanatów, do których należało 198 parafii”²⁰.

Wymienione wyżej przeobrażenia miały także wpływ na rozwój się prasy katolickiej w Sandomierzu. W 1907 roku dzięki księdzu Janowi Gajkowskiemu zostało wydane pierwsze pismo o tym charakterze. Nosiło ono tytuł „Kronika Dyecezyi Sandomierskiej. Miesięcznik poświęcony sprawom religijnym, naukowym

w Sandomierzu. Redakcja mieści się przy ul. Opatowskiej 9, a redaktor odpowiedzialną jest Klaudia Tajs. Dodatek ma osiem stron. Oprócz najświeższych informacji z Sandomierza, czytelnicy mogą zapoznać się z wiadomościami zamieszczonymi w rubryce „Nasz region” (strony 3-4) oraz ośmiostrońcowym dodatkiem wewnątrz „Echa sandomierskiego” pt. „Budujemy, remontujemy”, ośmiostrońcowym dodatkiem wewnątrz „Echa sandomierskiego” pt. „Dzień samorządu terytorialnego”.

¹⁶ R. Kotowski, *Sandomierz między wojnami*, Sandomierz, 1998, s. 150.

¹⁷ W. Wójcik, *Życie religijne, Dzieje Sandomierza 1818-1980*, pod red. H. Samsonowicza, Warszawa 1994, s. 116.

¹⁸ R. Kotowski, *Sandomierz między wojnami*, Sandomierz, 1998, s. 158.

¹⁹ S. Adamczak, *Mój Sandomierz w latach 1939-2019....to, co zapamiętałem i przekazali najbliżsi*, Kielce 2020, s. 505.

²⁰ M. Buliński, *Monografia Miasta Sandomierza*, Warszawa 1789, s. 268.

i społecznym”²¹. Jako miejsce druku wskazano Drukarnię W. Byrzyńskiego w Królewskim Mieście. Pierwszy zeszyt liczył czterdzieści osiem stron.

Koszt „Kroniki” to 30 kopiejek²², a w prenumeracie 3 ruble rocznie. Ze względu na to, że był to miesięcznik, nie była to kwota wygórowana”²³. Pismo można było prenumerować w Sandomierzu w Redakcji lub w księgarni W. Chodakowskiej²⁴.

W Sandomierzu nigdy nie wychodził żaden dziennik. Mieszkańcy czytają prasę codzienną, których redakcje mieszczą się poza Królewskim Miastem.

„Kronika Diecezji Sandomierskiej” była: „autorskim projektem jej pierwszego redaktora i wydawcy księdza Jana Kantego Gajkowskiego. Książd ten niestrudzenie kierował periodykiem do 1919, kiedy to zmarł na tyfus plamisty²⁵. Cel powstania pisma uzasadniał następującymi słowami: „Nie dla zysków materialnych podjęliśmy się wydawania w trudnych niezmiernie warunkach miesięcznika diecezjalnego: pobudziło nas do tego jedynie gorące pragnienie służenia najświętszym interesom Religii i Kościoła, wielkim ideałom narodowym i tej ukochanej ziemi sandomierskiej, zroszonej i przepojonej krwią i potem przodków naszych”²⁶. Podtytuł periodyku brzmiał: „Miesięcznik poświęcony sprawom religijnym, naukowym i społecznym”, co

²¹ Kronika Dyecezyi Sandomierskiej. Miesięcznik poświęcony sprawom religijnym, naukowym i społecznym”, 1909, nr 2, s. 55.

²² Oficjalnie w Królestwie Polskim od 1842 r. obowiązywały ruble i kopiejki. W dniu 1 stycznia 1842 roku całkowicie ujednociono system monetarny Królestwa Kongresowego z systemem rosyjskim, zabraniając bicia monet polsko – rosyjskich: Pieniądz na ziemiach polskich w czasie zaborów. Część V. Królestwo Polskie (1831 -1914) – Muzeum Zagłębia w Będzinie (muzeumzaglebia.pl): <https://www.muzeumzaglebia.pl/1764-pieni%C4%85dz-na-ziemiach-polskich-w-czasie-zabor%C3%B3w-cz%C4%99%C5%9B%C4%87-v-kr%C3%B3lestwo-polskie-1831-1914> [dostęp 14.04.2023].

²³ P. Zieliński, *Mariawityzm na łamach „Kroniki Diecezji Sandomierskiej” w latach 1908–1915*, „Studia Sandomierskie”, nr 26, 2019, s. 102.

²⁴ Księgarnia powstała w 1892 roku. Była to: „najbardziej zasłużona dla upowszechniania kultury książki na terenie Sandomierza. Uruchomiły ją 11 listopada tegoż roku siostry Chodakowskie (Helena, Wincentyna, Jadwiga). W dokumentach figuruje jednak jako właściciela tylko jedna z nich, Wincentyna. (...) Księgarnia stanowiła jednocześnie „biuro” dzienników i czasopism”: K. Warda, *Z dziejów księgarstwa w Sandomierzu do 1939 roku (księgarnie prywatne)*, „Studia kieleckie”, nr 1 (69), 1991 r, s. 12.

²⁵ J. Krasiński, „Kronika” jako dzieło redaktorów, w: *Stulecie periodyku diecezjalnego „Kronika Diecezji Sandomierskiej”*: pokłosie sesji naukowej z 15–16 listopada 2007 r., red. J. Krasiński, Sandomierz 2009, s. 30.

²⁶ J. Gajkowski, *Od redakcji „Kronika Diecezji Sandomierskiej”* [dalej: KDS] 1 (1908), nr 1, s. 1.

wskazywało, że redakcja rozszerzyła zakres podejmowanej tematyki o dodatkowe dziedziny.

Należy też dodać, że: „ówczesne prawo prasowe nie zezwalało na wydawanie i redagowanie prasy przez instytucje. Stąd parały się tym osoby prywatne. W tym przypadku „Kronikę” redagował i wydawał ks. Gajkowski, za zezwoleniem władzy diecezjalnej. Informacja o takim zezwoleniu podana została na stronie tytułowej. Trzeba też zwrócić uwagę, że „Kronika” rozpoczęła swoją działalność po liberalizacji przepisów prasowych. Wcześniej wymagane było zezwolenie na założenie czasopisma. Od 1905 r. konieczne było tylko zgłoszenie. Ponadto nie obowiązywała już cenzura rewencyjna, a jedynie następcza. Kary nakładały sądy, a nie instytucje cenzury”²⁷.

Na łamach „Kroniki Diecezji Sandomierskiej” publikowali głównie księża: „Zamieszczano tam dłuższe, merytoryczne artykuły. Jedynie na końcu znajdowały się krótkie „Odpowiedzi Redakcji”, czy opisy innych, polecanych egzemplarzy gazet”²⁸. W periodyku można było znaleźć: rozporządzenia władzy diecezjalnej, np. *Rozporządzenia władzy diecezjalnej i duchownej*, artykuły społeczne, np. *Maryawici i potrzeba pracy społecznej ze strony duchowieństwa X. Rokosznego*²⁹, artykuły historyczne, np. *Rzut oka na Cerkiew Rosyjskiej przez X.W. Kosińskiego*³⁰, wiadomości kościelne, „Kritika”, anonsy bibliograficzne, odpowiedzi redakcji i ogłoszenia³¹.

Jak dodaje Bogdan Stanaszek: „Omawiano w periodyku zagadnienia urzędowe³², dotyczące prawidłowości pracy duszpasterskiej oraz tematykę związaną z przeszłością i teraźniejszością Sandomierza. Niewątpliwie służył też duchowieństwu jako podstawowy warsztat naukowy”³³.

²⁷ H. Bałabuch, *Nie tylko cenzura. Prasa prowincjonalna Królestwa Polskiego w rosyjskim systemie prasowym w latach 1865–1915*, Lublin 2001, s. 79–81; Z. Kmiecik, *Prasa polska w rewolucji 1905–1907*, Warszawa 1980, s. 22–23.

²⁸ P. Zieliński, *Mariawityzm na łamach „Kroniki Diecezji Sandomierskiej” w latach 1908–1915*, „Studia Sandomierskie”, nr 26, 2019, s. 102.

²⁹ „Kronika Diecezji Sandomierskiej. Miesięcznik poświęcony sprawom religijnym, naukowym i społecznym”, 1909, nr 2, s. 42.

³⁰ „Kronika Diecezji Sandomierskiej. Miesięcznik poświęcony sprawom religijnym, naukowym i społecznym”, 1909, nr 2, s. 42.

³¹ K. Gajek, *Życie i działalność wydawniczo-księgarska sióstr Chodakowskich w Sandomierzu w latach 1892–1957*, Sandomierz 2012, s. 63.

³² W dziale zaś urzędowym były rozporządzenia i zawiadomienia władzy diecezjalnej, odezwy, personalia, oraz ustawy i rozporządzenia państwowe. W „Kronice” dokumenty drukowane były czasami w języku łacińskim”.

³³ B. Stanaszek, *Prasa katolicka wydawana w diecezji sandomierskiej w latach 1908–1992*, [w:] *Idzie z gałązką oliwną... 10 lat obecności tygodnika katolickiego „Gość Niedzielny” w Diecezji Sandomierskiej*, red. R.B. Sieroń,

Patryk Zieliński w swoim artykule pt. *Mariawityzm na łamach „Kroniki Diecezji Sandomierskiej” w latach 1908–1915*³⁴ postawił pytanie, czy: „powstanie gazety było jedynie chęcią rozszerzania idei katolickiej w regionie, czy jednak przyczynili się do tego mariawici? W momencie ostatecznego rozłamu, po ekskomunie, przy mariawityzmie pozostało bowiem kilkadziesiąt tysięcy ludzi”³⁵. Były to według Zbigniewa Paska: „22 parafie i około 40–60 tysięcy wiernych. Miejsca rozwoju mariawityzmu umiejscowione były na terenie całego Królestwa Polskiego. Jednak ziemia sandomierska nie była głównym ośrodkiem jego rozkwitu. Nie mniej jednak i tam musiały pojawić się osoby związane z tym wyznaniem. Kuria mogła uznać, że wpływy te można zatrzymać właśnie przez nowe wydawnictwo”³⁶. Redakcja była nastawiona krytycznie do mariawityzmu. Redaktora Gajkowskiego: „nie darzył sympatią tego ruchu religijnego. Nie mógł jednak zapewne zawrzeć w periodyku wszystkich swoich przemyśleń ze względu na carską cenzurę. O jej możliwościach przekonał się przecież osobiście. Jednak jego redakcja dopuszczała polemikę wokół tematu. Było to nader rzadkie podejście wśród ówczesnej polskiej prasy, która często szukała sensacji, bez rzetelnego osądu. „Kronika” spełniała swoje zadanie, czyli obronę katolicyzmu w Królestwie Polskim. Kształciła i wpływała na opinię duchowieństwa, równocześnie zaznajamiając je z mariawityzmem”³⁷.

W latach trzydziestych XX wieku „Kronika Diecezji Sandomierskiej” została podzielona na dwa działy: urzędowy (zarządzenia władz kościelnych i państwowych) i nieurzędowy (teologia, duszpasterstwo, recenzje książek)³⁸ – traktowany jako dodatek. Wśród publikacji w dziale nieurzędowym można wskazać artykuły związane z zagadnieniami czytelnictwa, oświaty, bibliotek kościelnych, spraw misyjnych, filozofią, opisywano sylwetki świętych i błogosławionych Ziemi Sandomierskiej. Poruszano też sprawy wychowania chrześcijańskiego, katechetycznego, problemy duszpasterskie oraz związane z przeszłością i teraźniejszością diecezji.

Sandomierz 2006, s. 60.

³⁴ P. Zieliński, *Mariawityzm na łamach „Kroniki Diecezji Sandomierskiej” w latach 1908–1915*, „Studia Sandomierskie”, nr 26, 2019.

³⁵ Tamże, s. 102.

³⁶ Pasek, *Geneza mariawityzmu i przyczyny jego podziału*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Studia Religioznawcze” 24 (1991), s. 49.

³⁷ P. Zieliński, *Mariawityzm na łamach „Kroniki Diecezji Sandomierskiej” w latach 1908–1915*, „Studia Sandomierskie”, nr 26, 2019, s. 110.

³⁸ K. Warda, *Z dziejów czasopiśmiennictwa sandomierskiego do 1918 roku*, „Studia Kieleckie”, 1988, s. 97.

Po śmierci ks. J. Gajkowskiego stanowisko redaktora naczelnego piastował Henryk Czernik, a po jego śmierci od maja 1919 roku redakcję przejął Wacław Kosiński³⁹. Zmieniono też tytuł pisma na „Miesięcznik poświęcony sprawom diecezji”⁴⁰.

W 1929 roku z inicjatywy księdza Stefana Grelewskiego⁴¹ powstał „Kalendarz Diecezji Sandomierskiej”⁴² oraz „Rocznik Diecezji Sandomierskiej”. B. Stanaszek informuje, że: „oba wydawnictwa zawierały podobne artykuły, które dotyczyły: przeszłości oraz współczesności diecezji sandomierskiej, problemów religijnych, szkolnictwa, organizacji społecznych. Jednak brak wystarczających środków finansowych było powodem szybkiej rezygnacji z wydawania pism⁴³.”

„Rocznik Diecezji Sandomierskiej” wychodził nakładem Wydawnictwa Kalendarzy Parafialnych i Rocznika Diecezji Sandomierskiej. W piśmie można było znaleźć refleksje dotyczące m.in. literatury, architektury sakralnej i rozważania historyczne.

Ksiądz S. Grelewski we wrześniu 1930 roku podjął się wydawania kolejnego miesięcznika – „Prawda Katolicka. Czasopismo poświęcone obronie wiary katolickiej przed sekciarstwem”⁴⁴. Miało ono format 22 × 30 cm. Pismo (dostępne w cenie dwudziestu groszy) było publikowane na początku przez Wydawnictwo Kalendarzy Parafialnych i Rocznika Diecezji Sandomierskiej mieszczące się w Radomiu. Redaktorem odpowiedzialnym był Ks. Dr. Michał Łagocki. Pierwszy numer periodyku miał osiem stron, od drugiego numeru szesnaście stron. Ostatni dostępny numer (12) pochodzi z grudnia 1938 roku.

Jego celem było „powstrzymanie propagowania Kościoła narodowego. Periodyk zawierał artykuły dotyczące dogmatów katolickich, działań innych Kościołów, sekt, ateizmu⁴⁵. Od września 1931 roku miesięcznik, pomimo że jego redakcja nadal mieściła się w Radomiu, drukowano w Diecezjalnym Zakładzie Graficzno-Drukar-

³⁹ J. Mazur-Pietrzyk, *Druki sandomierskie przechowywane w Bibliotece Seminarium Duchownego w Sandomierzu*,

„Archiwa i Biblioteki i Muzea Kościelne”, 1995, nr 64, s. 506.

⁴⁰ B. Stanaszek, *Prasa katolicka wydawana w diecezji sandomierskiej w latach 1908-1992*, [w:] *Idzie z gałązką*

oliwną... 10 lat obecności tygodnika katolickiego „Gość Niedzielny” w Diecezji Sandomierskiej, red. R.B. Sieroń,

Sandomierz 2006, s. 57.

⁴¹ Sekretarz generalny Stowarzyszenia Robotników Chrześcijańskich: K. Gajek, *Życie i działalność wydawniczo-*

księgarska siostr Chodakowskich w Sandomierzu w latach 1892-1957, Sandomierz 2012, s. 64-65).

⁴² Brak numerów dostępnych w wersji elektronicznej.

⁴³ B. Stanaszek, *Prasa katolicka wydawana w diecezji sandomierskiej ...*, s. 60.

⁴⁴ K. Gajek, *Życie i działalność wydawniczo-księgarska siostr Chodakowskich w Sandomierzu w latach 1892-1957*, Sandomierz 2012, s. 65.

⁴⁵ K. Gajek, *Życie i działalność wydawniczo-księgarska siostr Chodakowskich w Sandomierzu w latach 1892-1957*, Sandomierz 2012, s. 65.

skim w Sandomierzu. Wpływało to negatywnie na kolportaż pisma. Magazyn upadł w 1938 roku pomimo przeniesienia redakcji periodyku do Sandomierza⁴⁶. W „Prawdzie Katolickiej” można było przeczytać artykuły dotyczące życia religijnego, a także sekciarstwa, np. *Bóstwo Chrystusa Pana w świetle Pisma Świętego*⁴⁷, *Pismo Święte o końcu świata*⁴⁸ czy *Wieści z sekt protestanckich i prawosławia*⁴⁹.

Ponadto wśród czasopism katolickich ukazujących się w latach międzywojennych w Sandomierzu można wskazać „Okólnik”⁵⁰. Pismo⁵¹ wychodziło nieregularnie⁵² w latach 1930-1932⁵³. Był to miesięcznik Związku Młodzieży Polskiej Ziemi Sandomiersko-Radomskiej. Magazyn drukowano w Diecezjalnym Zakładzie Graficzno – Drukarskim w Sandomierzu⁵⁴. Od 1 numeru redaktorem odpowiedzialnym był Jan Ścibor, a od numeru 9 (1930 r.) Michał Koziół⁵⁵.

W listopadzie 1931 roku powołano do życia pismo „Siewca Prawdy. Tygodnik poświęcony sprawom religijno-społecznym”⁵⁶. Jego redakcja mieściła się w Sandomierzu w budynku Akcji Katolickiej, przy ul. Panny Marii 6, później przy ulicy Żeromskiego. Tygodnik drukowano i wydawano w Diecezjalnym Zakładzie Graficzno-Drukarskim przy ulicy Żeromskiego w Sandomierzu, tuż przy kościele św. Michała, w bliskim sąsiedztwie Seminarium Duchownego⁵⁷.

Redaktorem pisma byli kolejno ksiądz Wiesław Krawczyk (profesor Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu), od lutego 1935 roku do 1938 roku pismem kierował ks. Jacek Przygoda. W 1938 roku redagowaniem tygodnika zajął się

⁴⁶ B. Stanaszek, *Prasa katolicka wydawana w diecezji sandomierskiej w latach 1908-1992*, [w:] *Idzie z gałązką oliwną... 10 lat obecności tygodnika katolickiego „Gość Niedzielny” w Diecezji Sandomierskiej*, red. R.B. Sieroń, Sandomierz 2006, s. 60-62.

⁴⁷ *Bóstwo Chrystusa Pana w świetle Pisma Świętego*, „Prawda Katolicka”, nr 1, 1932, s. 1-2.

⁴⁸ M.Ł., *Pismo Święte o końcu świata*, „Prawda Katolicka”, nr 1, 1932, s. 3.

⁴⁹ *Wieści z sekt protestanckich i prawosławia*, „Prawda Katolicka”, nr 1, 1932, s. 11-12.

⁵⁰ Opis fizyczny pisma: 30 cm: Okólnik nr... R. 2, nr 5 (wrzesień/październik 1947) | Polona [dostęp 30.III.2022].

⁵¹ Opis fizyczny – 30 cm, Maszynopis powielany – R. 2, nr 2 (1947): 24 cm, Od R. 2, nr 3 (1947): 22 cm, Od nr 10: cm:katalogi.bn.org.pl/discovery/fulldisplay?docid=alma9910375165205606&vid=48OMNIS_NLOP:48OMNIS_NLOP [dostęp 7.IV.2022].

⁵² katalogi.bn.org.pl/discovery/fulldisplay?docid=alma9910375165205606&vid=48OMNIS_NLOP:48OMNIS_NLOP [dostęp 7.IV.2022].

⁵³ J. Mazur-Pietrzyk, *Druki sandomierskie przechowywane w Bibliotece Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, „Archiwa i Biblioteki i Muzea Kościelne”, 1995, nr 64, s. 507.

⁵⁴ J. Mazur-Pietrzyk, *Druki sandomierskie przechowywane w Bibliotece Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, „Archiwa i Biblioteki i Muzea Kościelne”, 1995, nr 64, s. 507.

⁵⁵ Tamże, s. 507.

⁵⁶ K. Gajek, *Życie i działalność wydawniczo-księgarska...*, s. 66.

⁵⁷ M. Leszczyński, „Siewca Prawdy”: *tygodnik diecezji sandomierskiej w latach 1931-1939*, „Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 2014, nr 1 (38), s. 79.

matematyk, ks. Józef Stępień. Inicjatorem powstania tygodnika był biskup sandomierski Włodzimierz Jasiński: „Powołuję do życia ilustrowany tygodnik, poświęcony sprawom religijno-społecznym, dając mu miano: «Siewcy Prawdy». Będzie on siewcą zasad nauki Chrystusowej i wiernym zawsze pozostanie Prawdzie Objawionej, niosąc zdrowy pokarm światła i dobra, będzie Gościem Niedzielnym z Biskupiego Grodu w Waszych domach, służąc radą i pociechą”⁵⁸. Jak podkreśla Michał Leszczyński: Pismo to odegrało ważną rolę w diecezji sandomierskiej jako narzędzie szerzenia wiary (...) W 1938 roku „Siewcy Prawdy” publikował dużo materiałów na temat planów utworzenia Centralnego Okręgu Przemysłowego, obejmującego swym zasięgiem teren diecezji, w tym również Sandomierza. Stąd tygodnik jest ważną bazą źródłową do badania dziejów Sandomierza, Radomia oraz innych miejscowości dawnej diecezji sandomierskiej”⁵⁹.

Pierwsze sandomierskie czasopisma powstały w połowie XIX wieku. Ich twórcami była sandomierska inteligencja. Do tego grona należy zaliczyć też duchownych.

Redakcja magazynu znajdowała się w seminarium duchownym. W 1931 roku nakład pisma wyniósł pięćset egzemplarzy, a w 1932 roku – pięć tysięcy egzemplarzy. Magazyn kosztował piętnaście groszy polskich a roczna prenumerata osiem złotych polskich. Jak podkreśla K. Gajek: „Siewca Prawdy” swoim profilem przypominał „Przewodnik Katolicki”. Na jego łamach poruszano sprawy religijne, historyczne. Ponadto na zawartość periodyku składał się *Kącik rozrywek umysłowych* i *Żarciki*. Mniej więcej połowę pisma pochłaniały teksty dewocyjno-formacyjne. Reszta periodyku posiadała typowy kształt informatora.

Jak podkreśla M. Leszczyński: „rozwój pisma wymuszał zmiany tytułów poszczególnych działów. Stosunkowo mało miejsca zajmowały odpowiedzi na listy do redakcji. Do „Siewcy Prawdy” dołączano różne bezpłatne dodatki. W latach 1933-1935 była to wkładka „Dla dzieci”, w której zamieszczano żarciki, wiersze, opowiadania. Były też inne dodatki, na przykład „Akcja Katolicka Diecezji Sandomierskiej”. Wynikało to ze szczególnej dbałości twórców pisma o stowarzyszenia katolickie. Niemal w każdym numerze drukowano doniesienia ze wsi i z miasteczek, w których takie grupy działały. Materiały stowarzyszeniowe redagowali członkowie, przysyłając listy do

⁵⁸ Tamże, s. 71.

⁵⁹ Tamże, s. 71.

redakcji, później przedrukowywane. Wchodzono w interakcję z czytelnikiem. Organizowano konkursy z możliwością przysyłania do redakcji odpowiedzi. Dla zwycięzców przewidziano nagrody. Na łamach tygodnika przedrukowywano artykuły z innych czasopism katolickich”⁶⁰.

Od 1935 do 1939 roku w Sandomierzu wychodził „Przewodnik Żywego Różańca”⁶¹, jego twórcą był Antoni Kasprzycki. Magazyn liczył osiem stron i ukazywał się raz w miesiącu⁶² nakładem Diecezjalnego Zakładu Graficzno-Drukarskiego. Przeważały w nim artykuły o charakterze dewocyjnym – rozważania tajemnic różańcowych, czy miesięczne intencje modlitewne⁶³. Wśród artykułów można wskazać te dotyczące życia religijnego, relacji społecznych oraz informacje dotyczące wydarzeń spoza Polski.

Należy dodać, że sandomierscy księża poza działalnością religijną, wydawniczą: „bardzo aktywnie uczestniczyli w pracach społecznych organizacji zarówno kapłańskich, religijnych i charytatywnych, jak i kulturalnych, oświatowych i gospodarczych. (...) Sandomierscy duchowni dużo czasu poświęcali też na działalność w świeckich organizacjach czy spółdzielniach (np. Ks. Antoni Rewera był prezesem Powszechnej Spółdzielni Spożycwców «Bratnia Pomoc»)⁶⁴.

Rozwój prasy przerwał wybuch II wojny światowej⁶⁵: „Duszpasterstwo doznawało wielu ograniczeń. Przede wszystkim rozporządzenie rządu Generalnego Gubernatorstwa zakazało wszelkich zgromadzeń i manifestacji religijnych poza kościołami i otaczającymi je placami. Dozwolone były jedynie procesje pogrzebowe”⁶⁶. Po 1939 roku, aż do przemian ustrojowych nie ukazywało się w Sandomierzu żadne pismo o charakterze katolickim, choć podjęto próby wydawania prasy konspiracyjnej, nie miała ona jednak charakteru katolickiego, bowiem wśród osób zajmujących się wydawaniem gazetek nie było osób duchownych. Na początku 1940 roku⁶⁷

⁶⁰ M. Leszczyński, „Siewca Prawdy”: tygodnik diecezji sandomierskiej w latach 1931-1939, „Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 2014, nr 1 (38), s. 77.

⁶¹ Opis fizyczny – 24 cm: katalogi.bn.org.pl/discovery/fulldisplay?docid=alma991011061999705066&vid=480MNIS_NLOP:480MNIS_NLOP [dostęp 7.04.2022].

⁶² polona.pl/item/przewodnik-zywego-rozancza-wychodzi-raz-na-miesiac-r-3-nr-2-luty-1937,MTEw-NzA4NzMx/0/#info:metadata[dostęp 7.IV.2022].

⁶³ B. Stanaszek, *Prasa katolicka wydawana w diecezji sandomierskiej w latach 1908-1992*, [w:] *Idzie z gałką oliwną... 10 lat obecności tygodnika katolickiego „Gość Niedzielny” w Diecezji Sandomierskiej*, red. R.B. Sieroń, Sandomierz 2006, s. 68-69.

⁶⁴ R. Kotowski, *Sandomierz między wojnami*, Sandomierz 1998, s. 173-176.

⁶⁵ P. Matusak, *Wojna i Okupacja, Dzieje Sandomierza 1818-1980*, pod red. H. Samsonowicza, Warszawa 1994, s. 174-176.

⁶⁶ W. Wójcik, *Życie religijne, Dzieje Sandomierza 1818-1980*, pod red. H. Samsonowicza, Warszawa 1994, s. 196.

⁶⁷ Grupa „Odwet” utworzona została przez Władysława Jasińskiego. Placówka „Odwet”, którą kierował Piotr Kwieciński, w początku 1940 roku kolportowała 50 egzemplarzy swojego pisma. Punktem

w: „mieszkaniu Bogdańskich przy ul. Podwale 4 uruchomiono punkt przebitkowy „Odwet”. Kierował nim F. Bogdański, pismo powiełał T. Kobyłecki i Z. Słotwiński (...). Redaktorem pisma był Roman Koseła (literat), szefami kolportażu – Julian Okoński (komisarz policji) i Wacław Targowski – sekretarz Zarządu Miejskiego, z pismem współpracowali zaś ks. Tworek, Grzegorzewski, dr Marian Radło, Karol Andrzejewski, Marian Byrzyński. Papier dostarczał Z. Iżyłowski. Papier był cięty w drukarni Cyrklera. Punkt otrzymywał gotowe matryce, bez rubryki lokalnej i wiadomości bieżących. Pismo kolportowali w Sandomierzu m.in. W. Rożek, H. Uchański. J. Piórko, dr A. Dobkiewicz (lekarz), Kiełczewski (sędzia), M. Żuber „Ostoja” (zawiadowca stacji). Centrala sandomierska „Odwet” została rozbita 17 i 18 marca 1942 roku. Aresztowano wówczas cały niemal sandomierski aktyw tej organizacji”⁶⁸, a działalność konspiracyjną przeniesiono do Sońniczan⁶⁹.

kontaktowym był mieszkanie sierz. Franciszka Bogdańskiego w Sandomierzu. W początkach 1940 roku z Tarnobrzega do Sandomierza przeniosło się kierownictwo grupy „Odwet”: P. Matusak, *Wojna i Okupacja, Dzieje Sandomierza 1818-1980*, pod red. H. Samsonowicza, Warszawa 1994, s. 174. Należy też dodać, że: „W początkowym okresie organizacja Jasińskiego rozpoczęła zabroniony przez władze okupacyjne nasłuch radiowy oraz gromadziła broń porzuconą w okolicznych lasach w czasie działań wojennych. Uzyskane z nasłuchu radiowego wiadomości rozpowszechniano wśród członków organizacji, a także przekazywano zaufanym ludziom dla podtrzymania ducha oporu. Ten rodzaj szeptanej propagandy, aczkolwiek pożyteczny, nie zaspokajał potrzeb odbiorców ani nie był wystarczający dla grona konspiratorów i ich przyjaciół. Jasiński, zorientowawszy się, że wbrew przewidywaniom początkowym sytuacja wskazuje, iż działania wojenne przeciągną się na czas dłuższy — zwrócił cały swój wysiłek w kierunku podtrzymania w społeczeństwie myśli o odzyskaniu utraconej wolności na drodze orężnego rozprawienia się z wrogiem. W tym celu na przełomie października — listopada 1939 r. wydał pierwsze komunikaty radiowe. Były one pisane ręcznie przez kalkę. Wydatki na ten cel pokrywał z osobistego funduszu (30 zł), który w miarę potrzeby uzupełniał rentą żony w wysokości 60 zł miesięcznie. Tego rodzaju komunikaty Jasiński wydał jeszcze kilkakrotnie, rozprowadzając je wśród zaufanych ludzi i członków organizacji w Tarnobrzegu. Pisanie ręczne kilku egzemplarzy komunikatów radiowych nie było ani bezpieczne, ani nie zaspokajało potrzeb konspiratorów. Jasiński postanowił więc zwiększyć nakład i ustabilizować pismo. Nie posiadając potrzebnego sprzętu, w grudniu 1939 r. zorganizował wykradzenie maszyny do pisania i powielacza z Zarządu Miejskiego w Tarnobrzegu. (...) Począwszy od grudnia 1939 r. Jasińscy wydali kilka numerów biuletynu zawierającego najświeższe wiadomości radiowe z własnego nasłuchu. Biuletyn taki ukazał się jeszcze kilkakrotnie, w odstępach mniej więcej tygodniowych, przy czym kolportaż pisemka wyszedł poza Tarnobrzeg. 10 marca 1940 r. zrodziła się u Jasińskiego myśl przekształcenia dotychczasowego pisma o charakterze biuletynu z wiadomościami radiowym i na rodzaj konspiracyjnej gazetki mającej zawierać artykuły redakcyjne, komentarze prasowe i serwis wiadomości z kraju i ze świata. Wiązało się to z koniecznością zmiany szaty graficznej pisma oraz znalezieniem źródeł finansowania tej akcji: P. Sierant, *Zarys dziejów konspiracyjnego pisma „Odwet”*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego 6/1”, 1967, s. 211-212.

⁶⁸ P. Matusak, *Wojna i Okupacja, Dzieje Sandomierza 1818-1980*, pod red. H. Samsonowicza, Warszawa 1994, s. 174-175.

⁶⁹ *Powiat Sandomierski. Znaki pamięci*, Sandomierz 2020, s. 21.

W 1940 roku wydawano też pismo pt. „Naród w walce”, które redagował dr W. Sobolewski. Pismo powiełał J. i J. Frańczakowie, na powielaczu zabranym przez bojówkę Narodowej Organizacji Wojskowej z Magistratu. Na maszynie pisała B. Kwiatkowska. Pismo wychodziło jako tygodnik w nakładzie 400 egzemplarzy. Punkt kolportażowy i redakcja mieściły się u Sobolewskich przy ul. Mickiewicza. W początku 1942 roku Gestapo przejęło listę odbiorców pisma i 17-18 marca dokonało masowych aresztowań członków SN w Sandomierzu⁷⁰.

W 1944 roku: „ważną rolę w kształtowaniu opinii publicznej mieszkańców Sandomierza odegrał Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy kierowany przez Z. Kulczyckiego. Urząd ten zajmował się sprawami prasy, radia, świetlicami, teatrami, wydawnictwami oraz przygotowywał własny informacyjny serwis prasowy. Wydawano również pisma: tygodnik „Ziemia Kielecka” oraz ukazujący się dwa razy w tygodniu „Wolną Polskę”. Redakcje grupowały dziennikarzy oraz osoby mające ambicje publicystyczne i literackie”. Redaktorem naczelnym „Ziemi Kieleckiej” był Z. Wójtowicz, „Wolną Polskę” redagował S. Rakowski”. W czasach komunistycznych nie było też sprzyjających warunków dla rozwoju prasy nie tylko informacyjnej, ale przede wszystkim katolickiej. Jak podkreśla Stanisław Adamczak: „uchwalenie 9 lutego 1953 roku dekretu o obsadzaniu stanowisk kościelnych w kraju spowodowało, że komuniści nadali sobie prawo bezpośredniej ingerencji w politykę personalną Kościoła. Dekret stanowił, że każde objęcie stanowiska kościelnego lub jego zwolnienie wymagało zgody władz państwowych. Jednocześnie na duchownych nałożono obowiązek składania ślubowania na wierność PRL. (...) Społeczeństwo było skazane na oficjalne środki przekazu, takie jak Polskie Radio i gazety codzienne, głównie „Trybuna Ludu” i „Słowo Ludu”, które i tak były pod ścisłą kontrolą państwową”⁷¹.

Należy też dodać, że sandomierzanie zainteresowani tematyką religijną mogli nabywać też w Królewskim Mieście „Rycerza Niepokalanej”. Pierwszy numer czasopisma o charakterze ogólnopolskim ukazał się w: „styczniu 1922, a według zapowiedzi o. Kolbego celem „Rycerza Niepokalanej” było nie tylko pogłębić i umocnić wiarę, wskazać prawdziwą ascezę i zapoznać wiernych z mistyką chrześcijańska, ale także w myśl zasad „Milicji Niepokalanej”, starać się o nawrócenie katolików. Pierwszy numer pisma ukazał się w nakładzie 5 tys. egzemplarzy, w 1927 osiągnął nakład 70 tys. egz., w 1933 – 680 tys. egz. zaś w latach 1938-39 wahał się w granicach 800 tysięcy. Już podczas wojny, w grudniu 1940, o. Maksymilian wyprosił u władz niemieckich zgodę na jednorazowe wydrukowanie „Rycerza” w nakładzie 120 tys.

⁷⁰ P. Matusak, *Wojna i Okupacja, Dzieje Sandomierza 1818-1980*, pod red. H. Samsonowicza, Warszawa 1994, s. 175-176.

⁷¹ S. Adamczak, *Mój Sandomierz w latach 1939-2019....to, co zapamiętałem i przekazali najbliżsi*, Kielce 2020, s. 109-110.

egzemplarzy. (...) W 1952 pismo w Polsce przestało się ukazywać, gdyż komuniści zakazali jego działalności. To przymusowe milczenie trwało aż do 1981⁷².

Kolejne tytuły prasy katolickiej zaczęły pojawiać się w Królewskim Mieście po 1989 roku. Zakres transformacji, której uległa prasa po upadku komunizmu, odpowiadał głębokości przemian politycznych, jakie zaszły w Polsce w tym okresie. W 1990 roku ustalono nowe regulacje prawne związane z wydawaniem prasy: zniesiono cenzurę i zlikwidowano Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk. Dotychczasowy licencyjny system prasowy zamieniono w rejestracyjny. Warunkiem ukazywania się zaczęła być sądowa rejestracja tytułu, co przyspieszyło zakładanie nowych pism, o których egzystencji zaczął decydować rynek. Na mocy uchwały sejmowej rozwiązano także koncern partyjno-państwowy RSW „Prasa – Książka – Ruch”, likwidując przy tym monopol państwa w dziedzinie kolportażu, a wydawane przez nie pisma zostały sprzedane spółkom należącym do wydawnictw polskich i zagranicznych. Dzięki tym zmianom prasa w Polsce, po raz pierwszy od 1945 roku, zyskała możliwość swobodnego rozwoju i ekspresji. Oficjalnie zaczęły ukazywać się pisma wydawane dotąd w podziemiu, a prawo obecności w kraju zyskały pisma wydawane poza Polską. Nowego charakteru nabrały tytuły wydawane przed 1989 rokiem, w których doszło do zasadniczych zmian w składach redakcji. Powstawały nowe pisma – zwłaszcza informacyjne. Systematycznie rosła liczba tytułów. Likwidacja monopolu państwa i prywatyzacja spowodowała, że po 1989 roku powstawał rynek prasy zróżnicowany politycznie i merytorycznie. Zaczęły na nim działać prawa popytu i podaży, co doprowadziło do zjawiska konkurencji. Wymusiło to na wydawcach dostosowanie się do gustów i oczekiwań czytelników, uatrakcyjnienie treści i formuły graficznej. Efektem zmian ustrojowych w Polsce było pojawienie się komercyjnej prasy masowej – tabloidów, a także innych pism sensacyjnych i erotycznych, odwołujących się do czytelnika oczekującego niewybrednej rozrywki. Rezultatem ich istnienia stała się wulgaryzacja przekazu i brutalizacja języka. Równocześnie ukazywały się eleganckie magazyny ilustrowane, adresowane do czytelników lepiej sytuowanych. Poza tym pojawiło się wiele pism związanych z nowymi partiami i ugrupowaniami politycznymi. Stałe grono odbiorców zyskała również prasa wyznaniowa (zwłaszcza katolicka). Transformacja ustrojowa spowodowała też wiele przeobrażeń w samym zawodzie dziennikarskim. Odeszli z pracy bądź przestali odgrywać znaczącą rolę publicyści lojalni wobec władzy komunistycznej. Powodem odmłodzenia się środowiska dziennikarskiego była także nieumiejętność

⁷² <https://rycerzniepokalanej.pl/historia-rycerza> [dostęp 19.04.2023].

dostosowania się starszego pokolenia do nowych technik redakcyjnych. Znaczenia nabrały więc umiejętności warsztatowe, a nie jak dawniej sympatie polityczne⁷³.

Najstarszym periodykiem (publikowanym do dziś) wydawanym po transformacji ustrojowej jest „He Kleises. Powołanie. Pismo alumnów Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu”. Pierwszy numer pojawił się na przełomie 1992 i 1993 roku, miał format 14 × 20 cm i liczył 20 stron: „Drogi czytelniku dostajesz do ręki pierwszy numer naszego seminaryjnego pisma. Pragniemy, aby ono dopomogło nam w naszej wspólnej drodze do kapłaństwa. Stąd nazwa „He Kleises” oznaczające w języku greckim powołanie. Zamierzamy informować o naszej wspólności, poruszać jej problemy. Chcielibyśmy, aby to pismo było naszym wspólnym dziełem. Dlatego więc zachęcamy do dzielenia się swoimi spostrzeżeniami i refleksjami z życia seminaryjnego oraz przeżyciami z minionych dni skupienia i rekolekcji. Wszystkim, którzy nie odrzucą naszego pisma dziękujemy staropolskim zwyczajem „Bóg zapłać” i życzymy wielu łask Bożych w nowym roku akademickim 1992/1993”⁷⁴.

Periodyk ukazał się z ramienia Wydawnictwa Diecezjalnego i Drukarni w Sandomierzu mieszczącego się przy ul. Żeromskiego 4.

W składzie redakcji znaleźli się: Paweł Anioł (k. V), Wojciech Szpara (k. V.), Dariusz Woźniczka (k. V.), Roman Sieroń (k. III), Dariusz Hamera (k. II). Rozkładem i składem tekstu zajął się Dariusz Woźniczka⁷⁵.

Wśród publikacji można wskazać m.in.: bożonarodzeniowe życzenia świąteczne⁷⁶, wiersz „Communio” Marka Skwarnickiego⁷⁷, *Z dziejów Seminarium. Benedyktynki sandomierskie*⁷⁸ oraz *Jak budować lepszy świat*⁷⁹, na 17. stronie odnaleźć zaś można „Podziękowania za wsparcie finansowe naszej gazetki seminaryjnej księżom z seminarium oraz Pani Marii Piróg za pomoc w wydawaniu naszego pisma”⁸⁰.

Pismo miało być miesięcznikiem, ale od 2 numeru zostało dwumiesięcznikiem (listopad-grudzień).

Od numeru 3 z 1994 roku periodyk zyskał lakierowaną okładkę oraz spis treści publikowany drugiej na stronie. Wśród informacji dodatkowych pojawiły się:

⁷³ Więcej na ten temat: J. Mikosz, *Charakterystyka przeobrażeń zawodu dziennikarza prasowego w Polsce po 1989 roku*, „Media – Kultura – Społeczeństwo”, 2008, nr 3, s. 55-63.

⁷⁴ *Redakcja*, „He Kleises”, Sandomierz, 1992/1993, nr 1, s. 4.

⁷⁵ „He Kleises”, Sandomierz, 1992/1993, nr 1, s. 19.

⁷⁶ Tamże, s. 2.

⁷⁷ Tamże, s. 3.

⁷⁸ D.W., *Z dziejów Seminarium. Benedyktynki sandomierskie*, „He Kleises”, Sandomierz, 1992/1993, nr 1, s. 4-6.

⁷⁹ Kamil, *Jak budować lepszy świat*, „He Kleises”, Sandomierz, 1992/1993, nr 1, s. 8-10.

⁸⁰ „He Kleises”, Sandomierz, 1992/1993, nr 1, s. 17.

„Fotografie Paweł Anioł, Stanisław Mycek, Adam Sudół”. Pismo zwiększyło swoją objętość do 50 stron⁸¹.

Przeprowadzona kwerenda wskazuje, że zmieniała się częstotliwość wydawania periodyku. Od 2001 roku pismo ukazywało się jako kwartalnik, od 2014 roku dostępne było jako półrocznik. W 2015 wychodziło jako kwartalnik (styczeń – kwiecień), a następnie od maja 2015 roku jako półrocznik.

Sandomierscy księża poza działalnością religijną, wydawniczą: „bardzo aktywnie uczestniczyli w pracach społecznych organizacji zarówno kapłańskich, religijnych i charytatywnych, jak i kulturalnych, oświatowych i gospodarczych.

Od 88 numeru zmieniło też swój format na 16 × 25 cm. Wydawane jest na wysokiej jakości kredowym papierze i ma lakierowaną okładkę.

W redakcji następowały też zmiany na stanowisku redaktora naczelnego: od nr 1 (1999r.) – redaktorem naczelnym był Grzegorz Martyna, od nr 3 (2012 r.) – Daniel Sajdak, od nr 75 (2015 r.) – Paweł Surowiec, od nr 79 (2017 r.) – Paweł Sołdyga, od nr 80 (2017/2018) – Bartłomiej Stawowy.

Do grupy pism katolickich należy zaliczyć też „Gościa Sandomierskiego”, czyli ośmiostronicowy dodatek do „Gościa Niedzielnego”, który ukazuje się w Sandomierzu od 1994 roku: „Nowy biskup ordynariusz ks. prof. dr hab. Wacław Świerżawski w 1994 r. podjął decyzję o nawiązaniu współpracy z redakcją „Gościa Niedzielnego”. Od tego czasu „Gość Niedzielny” rozprowadzany na terenie diecezji sandomierskiej posiada mutację diecezjalną. Początkowo były to dwie strony, które redagował moralista ks. dr Władysław Gwóźdź. Współpracowali z nim m.in. śp. ks. infułat Ignacy Ziembicki, ks. prałat Waldemar Gałązka, ks. kanonik Stanisław Knap, Mariusz Bobula, Dorota Kozioł, Józef Myjak, Andrzej Sarwa, Urszula Stępień, Alicja Trzeźniowska, Andrzej Capiga”⁸². W marcu 1997 r.: „nowym redaktorem sandomierskiego „Gościa Niedzielnego” został historyk ks. dr Bogdan Stanaszek. Nowy oddział redakcji został utworzony miesiąc później i miał siedzibę w budynku dawnego Niższego Seminarium Duchownego, a później prokuratury przy ulicy Żeromskiego 2 w Sandomierzu”⁸³. Jak wskazuje kwerenda edycja sandomierska z dwóch powiększyła się do

⁸¹ „He Kleises”, *Najświętsza Maryja Panna – duch narodu*, Sandomierz, 1994, nr 3.

⁸² <https://archiwum.diecezjasandomierska.pl/czasop/gn.html> [dostęp 9.VI.2022].

⁸³ <https://archiwum.diecezjasandomierska.pl/czasop/gn.html> [dostęp 9.VI.2022].

czterech, a następnie ośmiu stron. W 1999 roku miały miejsce zmiany na stanowisku redaktora naczelnego, tę funkcję objął teolog ks. dr Jacek Uliasz⁸⁴ i sprawował ją do 2003 roku. Od października 2004 roku redakcja została przeniesiona do Diecezji Sandomierskiej przy ul. Mariackiej 12. W latach 2003-2007 redaktorem naczelnym był Ks. Roman Bogusław Sieroń, a od 1 października 2007 do 31 lipca 2010 ks. Michał Szawan. Od 1 sierpnia aż do dziś na stanowisku tym jest ks. Grzegorz Słodkowski⁸⁵.

Jak informuje redakcja: „Ważnym zadaniem dla redakcji centralnej i oddziału w Sandomierzu jest ciągła troska o stałą dostępność pisma, wzrost nakładu i promocję. Sandomierski «Gość Niedzielny» jest patronem medialnym wielu imprez sportowych i kulturalnych, współpracuje z lokalnymi mediami np. «Radiem Leliwa» i «Tygodnikiem Nadwiślańskim», muzeami, placówkami i domami kultury. Redakcja sandomierska «Gościa Niedzielnego» stara się nie tylko poruszać tematykę kościelną i religijną, być pismem diecezji sandomierskiej, ale także społeczno-kulturalną związaną z naszym regionem. Częste raporty o ludzkich sprawach i bolączkach, zaproszenia na imprezy kulturalne, zachęty do przeczytania wartościowych książek czy prezentacja panoram parafii naszej diecezji to tylko niektóre obszary realizacji hasła św. Jakuba Alberione „Mówimy o wszystkim – ale po chrześcijańsku”⁸⁶.

Wśród publikacji zamieszczanych na łamach „Gościa Niedzielnego” można wskazać: *Stambułka dla najlepszych. Wręczono nagrody gospodarcze*⁸⁷, *Św. Antonii z Padwy*⁸⁸, wywiad z Markiem Wiatrowiczem pt. *Żydzi byli różni*⁸⁹ lub felieton bp Wacława Świerzawskiego pt. *Iść do Jerozolimy*⁹⁰.

Ostatnim pismem o charakterze katolickim jest „Rewerzanka”. Jak poinformowała redakcja: „Miesięcznik «Rewerzanka» upamiętnia i propaguje dziedzictwo Kapłana Antoniego Rewery – «Męczennika za Prawdomówność»⁹¹. Wychodzi z ramienia Zgromadzenia Córek św. Franciszka Serafickiego w Sandomierzu. Pierwszy numer ukazał się w 2015 roku. Periodyk ma format 21x30 cm i liczy 12 stron. Należy dodać, że w 2017 roku ukazało się 13 numerów „Rewerzanki”. Pismo w 2015, 2016 roku liczyło 4 strony, od 2017 roku – 8 stron, a od 2020 roku do dziś – 12 stron.

⁸⁴ <https://archiwum.diecezjasandomierska.pl/czasop/gn.html> [dostęp 9.VI.2022].

⁸⁵ W skład redakcji obecnie wchodzi oprócz ks. Grzegorza Słodkowskiego stali pracownicy redakcji: Andrzej Capiga i Marta Woynarowska.

⁸⁶ <https://www.gosc.pl/files/old/gosc.pl/zalaczniki/2005/01/04/1104830360/1104830380.pdf> [dostęp 9.VI.2022].

⁸⁷ Ks. Tomasz Lis, *Stambułka dla najlepszych. Wręczono nagrody gospodarcze*, „Gość Sandomierski”, 18.III.2012, nr 11 (907), s. 3.

⁸⁸ A. Capiga, *Św. Antonii z Padwy*, „Gość Sandomierski”, 18.III.2012, nr 11 (907), s. 4-5

⁸⁹ *Żydzi byli różni*, „Gość Sandomierski”, 18.III.2012, nr 11 (907), s. 7.

⁹⁰ W. Świerzawski, *Iść do Jerozolimy*, „Gość Sandomierski”, 18.III.2012, nr 11 (907), s. 3.

⁹¹ <https://www.facebook.com/rewerzanka/> [dostęp 9.VI.2022].

Wśród autorów tekstów ukazujących się w miesięczniku można wskazać m.in., Ewę Garcarz, s. Klarę, s. Józefę Rogacz, ks. dr Bartłomieja Krzosa oraz ks. prof. dr hab. Marka Chmielewskiego.

Czytelnicy „Rewerzanki” mogą zapoznać się m.in. z tekstami: *Najświętsza Maryja Panna – duch narodu*⁹², *Obecność Maryi w moim życiu*⁹³ lub *Odszedł do Domu Ojca*⁹⁴.

Należy też dodać, że tematyka religijna czy dotycząca kościołów sandomierskich była i jest często podejmowana na łamach innych tytułów prasowych wydawanych w Sandomierzu. Za przykład posłużą publikacje zamieszczane w „Zeszytach Sandomierskich. Biuletynie Towarzystwa Naukowego Sandomierskiego”⁹⁵: *Kalendarium prac remontowo-konserwatorskich w kościele pod wezwaniem św. Michała w Sandomierzu (1966-1986)* Bp Mariana Zimałka⁹⁶ lub prezentujące jubileusze duchownych związanych z Królewskim Miastem, np. *Potrójny jubileusz księdza profesora Stanisława Kowalczyka*⁹⁷: *65-lecia urodzin, 40-lecia profesury w Wyższym Seminarium Duchownym w Sandomierzu i 35-lecia pracy naukowo-dydaktycznej w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*⁹⁸. Innym godnym uwagi przykładem jest artykuł zamieszczony w „Uchu Igielnym”⁹⁹ pt. *Sandomierz Żydowski*, w którym redakcja piętnowała nietolerancję religijną i niechęć społeczną wobec mniejszości etnicznych powołując się na wydarzenia, które rozgrywały się w Sandomierzu w przeszłości. W Królewskim Mieście dochodziło bowiem do antysemickich działań. Mieszkańcy miasta nie kierowali się tolerancją wobec Żydów: „W porównaniu z innymi polskimi miastami, Sandomierz był jednokulturowy. Zniechęceni silną pozycją bogatego mieszczaństwa, obcokrajowcy nie widzieli tu dla siebie większych szans. Wyjątkiem byli Żydzi, ale i oni tu nie dominowali. Niemniej i tak bywali solą w oku. Powodem był, podsycany przez kościół brak tolerancji religijnej. (...) Ówczesna ciemnota, ślepa wiara i przesady stawały się pożywką czynnego antysemityzmu, której kilka razy ulegali

⁹² W. Błażejewska, *Obecność Maryi w moim życiu*, „Rewerzanka, 2022, nr 5, s. 2-3.

⁹³ E. Garcarz, *Obecność Maryi w moim życiu*, „Rewerzanka, 2022, nr 5, s. 4-7.

⁹⁴ S. Klara, *Odszedł do Domu Ojca*, „Rewerzanka, 2022, nr 5, s. 10-11.

⁹⁵ „Zeszyty Sandomierskie. Biuletyn Towarzystwa Naukowego Sandomierskiego”. Wydawane są od 1994 roku,

⁹⁶ Bp M. Zimałek, *Kalendarium prac remontowo-konserwatorskich w kościele pod wezwaniem św. Michała w Sandomierzu (1966-1986)*, „Zeszyty Sandomierskie. Biuletyn Towarzystwa Naukowego Sandomierskiego” grudzień 2006, nr 23, s. 31-38.

⁹⁷ W. Wilk, *Potrójny jubileusz księdza profesora Stanisława Kowalczyka*, „Zeszyty Sandomierskie. Biuletyn Towarzystwa Naukowego Sandomierskiego”, nr 7, grudzień 1997, s. 33-34.

⁹⁸ Tamże, s. 33-34.

⁹⁹ Pismo „Ucho Igielne” wychodziło w latach 1996 – 2001. Ukazywało się dzięki Sandomierskiemu Wydawnictwu Samorządowemu. Było to pismo Rady i Zarządu Miasta. Redaktor naczelną była A. Krzesimowska. Siedziba redakcji mieściła się w Sandomierzu przy ul. Opatowskiej 3A, a drukiem periodyku zajmował się przedsiębiorstwo „JAP”: „Ucho Igielne”, 1996, nr 1, s. 1.

sandomierscy mieszczanie”¹⁰⁰. Kolejnym przykładem jest *Boże Narodzenie – najpiękniejszy dzień kobiet* Andrzeja Sarwy¹⁰¹ zamieszczony w „Stronach Sandomierskich”¹⁰², który zawiera przemyślenia nt. świąt i ich znaczenia oraz roli kobiety w chrześcijaństwie: „Ponad dwa tysiące lat temu Maryja dokonała pierwszego przeistoczenia. Za sprawą kobiety dokonało się to, co nigdy dotąd nie mogło się dokonać za sprawą choćby i najdoskonalszego mężczyzny. – Bóg stał się człowiekiem! Wybierając jedną z kobiet na swoją Matkę Stwórcy wyraźnie przypomniał mężczyznom, że w jego oczach w niczym nie przewyższają kobiet, a dla tych ostatnich zażądał szacunku”¹⁰³.

Ponadto ukazywały się wydania specjalne np. związane z wydarzeniami w Sandomierzu o charakterze religijnym. Za przykład posłuży „Ucho Igielne” z 31.05.1999 roku pt. „Sandomierz wita Ojca Świętego”¹⁰⁴.

* * *

Kościół w Sandomierzu był od początku głównym mecenasem nauki i kultury. Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 roku otworzyło nowy etap w kształtowaniu się życia religijnego w Królewskim Mieście i umożliwiło rozwój działalności duszpasterskiej oraz społecznej księży. Główne centra myśli intelektualnej stanowiły kolegiata, klasztory (dominikanów, jezuitów, benedyktynek) oraz kościoły parafialne, w których deklarowano więź z katolicyzmem, przetwarzano informacje o sytuacji Kościoła katolickiego, prezentowano wiedzę o doktrynie religijnej, a także pogłębiano tożsamość i jedność narodową. Prasa katolicka tworzyła zaś ważny składnik w życiu duchowym sandomierzan. Kształtowała postawę społeczną i religijną, przyczyniała się do rozwoju współczesnej myśli teologicznej oraz patriotycznego wychowania w rodzinie. Redakcje katolickie starały się, aby ich pisma były forum wymiany myśli, a także głosicielami tradycyjnych ponadczasowych norm, wartości oraz idei.

¹⁰⁰ „Ucho Igielne”, *Sandomierz żydowski*, 1999, nr 4-5, s. 1.

¹⁰¹ A. Sarwa, *Boże Narodzenie – najpiękniejszy dzień kobiet*, „Strony Sandomierskie”, 2002, nr 1, s. 1.

¹⁰² „Strony Sandomierskie” ukazywały się od 24.12.2002 do 15.09.2003 roku, były miesięcznikiem. W sumie ukazało się dziewięć numerów tego periodyku. Wydawcą pisma było Przedsiębiorstwo Wielobranżowe „Elsa”. Redakcja miała swoją siedzibę w Sandomierzu przy ul. Kruczej 16. Pierwsze dwa numery pisma były drukowane w Firmie Handlowo–Usługowej „JAP” w Sandomierzu, a pozostałe w Wydawnictwie Samorządowym Sp. Z o.o. w Tarnobrzegu. Nakład pisma wynosił 1000 egzemplarzy: P. Sławiński, *Strony Sandomierskie 2002-2003. Z dziejów prasy Sandomierza*, „Sandomierzanin” 2019, nr 5, s. 12.

¹⁰³ A. Sarwa, *Boże Narodzenie – najpiękniejszy dzień kobiet*, „Strony Sandomierskie”, 2002, nr 1, s. 1.

¹⁰⁴ Sandomierskie Wydawnictwo Samorządowe, cena 1,80.

Bibliografia

- Adamczak S., *Mój Sandomierz w latach 1939-2019...to, co zapamiętałem i przekazali najbliżsi*, Kielce 2020.
- Bałabuch H., Nie tylko cenzura. Prasa prowincjonalna Królestwa Polskiego w rosyjskim systemie prasowym w latach 1865–1915, Lublin 2001, s. 79–81; Z. Kmiecik, Prasa polska w rewolucji 1905–1907, Warszawa 1980.
- Buliński M., *Monografia Miasta Sandomierza*, Warszawa 1789.
- Burchard P., *Sandomierz*, Warszawa 1973.
- „Echo sandomierskie”- dodatek do „Echa Dnia”, 27.V.2022.
- Encyklopedia katolicka*, t. 16, Lublin 2012.
- Gajek K., Życie i działalność wydawniczo-księgarska siostr Chodakowskich w Sandomierzu w latach 1892-1957, Sandomierz 2012.
- „Gość Sandomierski”, 18.III.2012, nr 11 (907).
- „He Kleises”, Sandomierz, 1994, nr 3.
- Katalog prasy katolickiej w Polsce*, Łódź 1994, s. 4-5.
- Kotowski R., *Sandomierz między wojnami*, Sandomierz 1998.
- Kraśnińska I, Sławiński P., *Jednodniówki sandomierskie (1918–2002)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej”, 2021, T. XXIV, Z. 2 (62), s. 121-151.
- Kraśniński J., „Kronika” jako dzieło redaktorów, [w]: *Stulecie periodyku diecezjalnego „Kronika Diecezji Sandomierskiej”: pokłosie sesji naukowej z 15–16 listopada 2007 r.*, red. J. Kraśniński, Sandomierz 2009.
- „Kronika Dyecezyi Sandomierskiej. Miesięcznik poświęcony sprawom religijnym, naukowym i społecznym”, 1909, nr 2.
- Lepa A., *Katalog prasy katolickiej w Polsce*, Łódź 1994.
- Leszczyński M., *Sprawy Sandomierza na łamach „Siewcy Prawdy” w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Książka, biblioteka, informacja. Między podziałami a wspólnotą*. III, pod red. J. Dzieniakowskiej, M. Olczak-Kardas, Kielce 2012, s. 541–552.
- Lisowska-Magdziarz M., *Analiza zawartości mediów. Przewodnik dla studentów*, Kraków 2004.
- Matusak P., *Wojna i Okupacja, Dzieje Sandomierza 1818-1980*, pod red. H. Samsonowicza, Warszawa 1994.
- Mazur-Pietrzyk J., *Druki sandomierskie przechowywane w Bibliotece Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, „Archiwa i Biblioteki i Muzea Kościelne”, 1995, nr 64.
- Mazurek S., *Sandomierskie w walce z najazdami tatarskimi w XIII wieku*, „Notatnik Sandomierski”, 1992, nr 1, s. 3.
- Mikosz J., „Sandomierzanin” – charakterystyka czasopisma i jego funkcji, *Kulturowe i filozoficzne aspekty literatury i sztuki*, pod red. M. Śliwy, E. Chodźko, Lublin 2020, s. 143-159.
- Mikosz J., *Funkcje sandomierskiej prasy kulturalnej na przykładzie „Stron Sandomierskich”(2002-2003) oraz „Goworka”(2004-2006)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Librorum”, 2021, nr 1(32), s. 43-68.
- Mikosz J., *Funkcje prasy sandomierskiej na przykładzie „Ucha Igielnego” i „Sandomierskiej Strefy”, Dysfunkcje i szanse współczesnego społeczeństwa*, pod red. Moniki Iwaniuk, Beaty Bujalskiej, Lublin 2021, s. 98-118.
- Mikosz J., *Charakterystyka przeobrażeń zawodu dziennikarza prasowego w Polsce po 1989 roku*, „Media – Kultura – Społeczeństwo”, 2008, nr 3, s. 55-63.
- Moriki T., *Obcowanie z Niewidzialnym*, „Super Przetak. Pismo mówione I Liceum Ogólnokształcącego Sandomierzu”, 2002, s. 34-35.
- „Nasze”, 1985, nr 1.
- „Nasze”, 1985, nr 3.
- „Okólnik. Czasopismo Katolickiego Związku Młodzieży Polskiej Ziemi Sandomierskiej”, 1930, nr 1.
- Patkowski A., *Tomasz Ujazdowski Wydawca „Pamiętnika Sandomierskiego”*, [w:] *Pamiętnik Świętokrzyski*, Kielce 1931.
- Pietraszewski J., *Sandomierz: przewodnik po mieście*, 1938.

- „Prawda Katolicka. Czasopismo poświęcone obronie wiary katolickiej przed sekciarstwem”, nr 1, 1930.
Powiat Sandomierski. Znaki pamięci, Sandomierz 2020.
- „Prawda Katolicka”, nr 1, 1932
- „Przewodnik Żywego Różańca”, 1935, R. 4.
- Reguła K., *Spotkanie opłatkowe*, „Sandomiria. Materiały Studenckiego Koła Naukowego Historyków”, Sandomierz, Z. 1, 1999, s. 101-102.
- „Rewerzanka, 2022, nr 5.
- „Rocznik Diecezji Sandomierskiej”, 1930.
- Siek A., *Powstanie i rozwój kapituły kolegiackiej w Opatowie*, „Sandomiria. Materiały Studenckiego Koła Naukowego Historyków”, Sandomierz, Z. 1, 1999, s. 7-19.
- Sierant P., *Zarys dziejów konspiracyjnego pisma „Odwet”*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego 6/1”, 1967, s. 211-212.
- „Siewca Prawdy. Tygodnik poświęcony sprawom religijno-społecznym”, R. 5, nr 22
- Stasiak A.M., *Regionalny objazd naukowy*, „Sandomiria. Materiały Studenckiego Koła Naukowego Historyków”, Sandomierz, Z. 1, 1999, s. 97-98.
- Sławiński P., *Z dziejów prasy Sandomierza*, 2019, nr 1.
- Sławiński P., *Z dziejów prasy Sandomierza. „Ziemia Sandomierska” 1920*, „Sandomierzanin”, 2019, nr 2.
- Sławiński P., *Strony Sandomierskie 2002-2003. Z dziejów prasy Sandomierza*, „Sandomierzanin” 2019, nr 5, s. 12.
- Stanaszek B., *Prasa katolicka wydawana w diecezji sandomierskiej w latach 1908-1992*, [w:] *Idzie z gałązką oliwną... 10 lat obecności tygodnika katolickiego „Gość Niedzielny” w Diecezji Sandomierskiej*, red. R.B. Sieroń, Sandomierz 2006.
- Szczepaniak K., *Zastosowanie analizy treści w badaniach artykułów prasowych – refleksje metodologiczne*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Sociologica” 2012, nr 1-2.
- Świder Z., *Działalność towarzystw kulturalno-oświatowych w Sandomierzu w okresie międzywojennym*, [w:] „Notatnik Sandomierski”, pod red. Z. Bażant, Sandomierz 1980.
- „Tygodnik Nadwiślański”, nr 21(2141), 25.V. 2022.
- „Ucho Igielne”, *Sandomierz żydowski*, 1999, nr 4-5, s. 1.
- Warda K., *Z dziejów czasopiśmiennictwa sandomierskiego do 1918 roku*, „Studia Kieleckie” 1988, R. 57, nr 1, s. 39-51.
- Wójcik W., *Życie religijne, Dzieje Sandomierza 1818-1980*, pod red. H. Samsonowicza, Warszawa 1994.
- Wilk W., *Potrójny jubileusz księdza profesora Stanisława Kowalczyka*, „Zeszyty Sandomierskie. Biuletyn Towarzystwa Naukowego Sandomierskiego”, nr 7, grudzień 1997, s. 33-34.
- Zieliński P., *Mariawityzm na łamach „Kroniki Diecezji Sandomierskiej” w latach 1908-1915*, „Studia Sandomierskie”, nr 26, 2019.
- Zimałek Bp M., *Kalendarium prac remontowo-konserwatorskich w kościele pod wezwaniem św. Michała w Sandomierzu (1966-1986)*, „Zeszyty Sandomierskie. Biuletyn Towarzystwa Naukowego Sandomierskiego” grudzień 2006, nr 23, s. 31-38.

Wykaz stron internetowych

- oyczystey-t-1-posz-3,MTEwMDE1NTg1/1/#info:metadata.
<https://fbc.pionier.net.pl/details/nn907r6>.
<https://polona.pl/item/glos-ziemi-sandomierskiej-dwutygodnik-poswiecony-sprawom-gospodarczym-spolecznym-i,ODI2ODYwNjk/0/#info:metadata>.
<http://bc.radom.pl/dlibra/doccontent?id=1060>.
<https://fbc.pionier.net.pl/details/nnZh2Wk>.
https://polona.pl/search/?filters=contributor:Cibor,_Jan_Redakcja,public:1,hasTextContent:0.
www.katalogi.bn.org.pl/discovery/fulldisplay?docid=alma991011061999705066&vid=480MNIS_NLO-P:480MNIS_NLOP

www.polona.pl/item/przewodnik-zywego-rozanca-wychodzi-raz-na-miesiac-r-3-nr-2-luty-1937,MTEwNzA4NzMx/0/#info:metadata.
<https://www.facebook.com/rewerzanka>.
<https://www.muzeumzaglebia.pl/1764-pieni%C4%85dz-na-ziemiach-polskich-w-czasie-zabor%C3%B3w-cz%C4%99%C5%9B%C4%87-v-kr%C3%B3lestwo-polskie-1831-1914> [dostęp 14.04.2023].
<https://rycerzniepokalanej.pl/historia-rycerza> (dostęp 19.04.2023).

Biogram

Joanna Mikosz – doktor nauk humanistycznych, adiunkt w Katedrze Dziennikarstwa i Projektowania Komunikacji Uniwersytetu Łódzkiego. Ma w swoim dorobku wiele publikacji prasowych oraz naukowych w czasopismach naukowych polskich i zagranicznych oraz książki: *Kulturalne dodatki do prasy dwudziestolecia międzywojennego* (2007), *„Dziennik Łódzki” – tradycja i współczesność* (2006), *Z warsztatu przyszłego dziennikarza prasowego* (2008), *Journalism, Media and Advertising in Poland – Selected Issues* (2013) i *Sposoby promocji współczesnej polskiej prasy drukowanej* (2015). Opublikowała także z dr. Piotrem Fąką dwie książki przeznaczone dla studentów Programu Erasmus: *On Press Journalism and Communication – Selected Issues* (2008) oraz *Media Market In Poland* (2008), *Advertising. Trends and Production* (2009). Autorka wielu publikacji prasie (m.in. w „Gazecie Wyborczej” i „Dzienniku Łódzkim”) oraz w czasopismach naukowych polskich i zagranicznych. Recenzentka artykułów naukowych polskich i zagranicznych. Prowadzi badania z zakresu prasoznawstwa. Interesuje się też reklamą prasową i zewnętrzną. Obecnie pracuje nad cyklem publikacji poświęconych prasie sandomierskiej.